

TAPATUMO ĮTAKA EFEKTYVIAU SPREŠTI VISUOMENIŲ VALDYMO PROBLEMAS TINKLO VISUOMENĖSE

Benas Brunalas

Mykolo Romerio universitetas, Lietuva, benas.brunalas@mruni.eu

doi:10.13165/ST-14-4-2-08

Santrauka

Tikslas – nustatyti ir įvertinti teorines gaires tyrimams, kuriais siekiama įvertinti tapatumo įtaką efektyviau spresti tinklo visuomenių problemas. Straipsnyje siekiama derinti / sujungti tapatybės tyrimų (tarptautinių santykių perspektyva) ir socialinių technologijų teorijų išvalgas.

Metodologija – socialiniuose moksluose besivaržančios dvi mokslinės perspektyvos – pozityvizmas ir postpozityvizmas – pateikia dvi skirtingas tikrovės ir tikrovės aiškinimo sampratas. Šių dviejų pozicijų logikos skirtingai suvokia tapatumą bei struktūros ir vieneto santykį: pozityvistinėje perspektyvoje dominuoja teiginiai, jog egzistuoja išankstinės, „stacionarios“ struktūros, struktūros vienetų bei tapatumų būklės, postpozityvistinėje perspektyvoje vyksta nuolatinė vienetų, struktūrų bei tapatumų cirkuliacija.

Siekis griežtai atitikti vienos ar kitos mokslinės paradigmos logiką, formuojant ontologines ir epistemologines pozicijas, nuveda į aklavietę ir pirminis mokslinės teorijos siekis – praktinė nauda – lieka neįgyvendintas. Išėitį iš šios „teorinės painiavos“ padeda surasti mokslinio realizmo teiginiai, kurie leidžia suderinti iš pažiūros prieštaraujančias pozicijas, derindami pozityvistines ir postpozityvistines pozicijas: laikosi subjektyvistinės ontologijos, tačiau neigia, kad ji būtina turi implikuoti pozityvistinę epistemologiją. Straipsnyje naudojantis mokslinio realizmo teiginiais pagrindžiamas tarpinis kelias tarp dviejų stovyklų (pozityvizmo ir postpozityvizmo) argumentuojant, jog tik derinant skirtingas pozicijas įmanomi į praktiką nukreipti tapatybių tyrimai. Tai ypač aktualu analizuojant struktūros ir struktūros vieneto sąveiką.

Tyrimo teorinės implikacijos – straipsnyje laikomasi pozicijos, jog XXI a. formuojasi naujos kokybės tinklo visuomenė, kuri išryškina dvipusį struktūros ir struktūros vieneto santykį. Specifinė tinklo struktūra yra decentralizuota struktūra, kurios galios centrą galime suvokti kaip patį tinklo savireguliacinį režimą, „nurodantį“ ir „nustatantį“, kurie tinklo mazgų tapatumai tinka, o kurie struktūrai prieštarauja. Šia prasme tinklinės struktūros mazgų (vienetų) tapatumai yra politiški ir aktyvūs pačios tinklinės struktūros reguliavimo komponentai.

Dėl dvipusio struktūros ir struktūros vieneto santykio socialinė erdvė yra kartu ir dinamiška (socialiai konstruojama), ir tam tikru lygiu (tam tikrame laiko taške) pastovi. Tai atitinkamai veda prie teiginio, kad skirtingos struktūros kokybės diktuos skirtingas tarpvalstybines praktikas ir kad skirtingų tipų (logikų) struktūrose skirtingą pasisėkimą įgis skirtingas praktikas palaikantys subjektai. Taigi vieneto tapatumas gali tiesiogiai sietis su valstybės galios ir konkurencingumo didinimo sistemoje galimybėmis.

Praktinės implikacijos – tokiu būdu „kolektyvinis tapatumas“ šiame kontekste tampa tinklo bei tinklo vienetų (mazgų) stabilumo ir organizuotumo garantu. Tad šia prasme „tapatybė“ gali būti suvokiama ne tik filosofiskai (pasyvia forma), tiesiog kaip „tai, kas aš esu“, bet ir „vadybiškai“ (aktyvia forma) – „kas aš turėčiau būti“, siekiant optimizuoti konkrečių veiklų. Kitaip tariant, tinklo visuomenėje tapatybė įgyja ne pasyvią raišką, bet aktyvią funkciją.

Originalumas / Vertingumas – priėjus šių išvadų straipsnyje pristatoma socialinių technologijų, kaip intervencinių priemonių, samprata. Teigiama, jog socialinių technologijų taikymas kontroliuojant, disciplinuojant tapatumą yra efektyvi priemonė kontroliuoti tapatybines daugybes tinklo visuomenėse. Dėl tinklo visuomenės specifikos, neleidžiančios optimaliai išnaudoti tradicinės valdžios svertus, socialinės technologijos turėtų būti priimanamos kaip vienos reikšmingiausių tinklo valdžios ir tinklo visuomenės organizavimo priemonių, garantuojančių tolydų ir progresyvių struktūros augimą, visuomenių socializaciją bei preventyvią apsaugą.

Raktažodžiai – socialinės technologijos, tapatumas, tinklo visuomenė, struktūra ir struktūrinis vienetas, realizmas, tapatybės kontrolė.

Tyrimo tipas – teorinis tyrimas.

1. Įvadas

Globalizacijos, technologizacijos, regionalizacijos procesai XXI amžiuje tiek politikams, tiek mokslininkams kelia naujus iššūkius. Atsiradusios naujos visuomenių komunikavimo bei santykiavimo formos bei intensyvumas pretenduoja iš esmės pakeisti iki tol natūraliomis laikytas socialines praktikas. Naujos galimybės, kurias suteikia pirmiausia technologinė pažanga, gimdo naujus iššūkius ir naujas grėsmes, kurios, žvelgiant iš tradicinės perspektyvos, dažnai net nėra atpažįstamos ir suvokiamos. Pirmasis XXI amžiaus dešimtmetis, atnešęs globalią sumaištį ekonominiuose, (geo)politiniuose, socialiniuose procesuose, tarsi patvirtina, jog globalios permainingos ir ateityje išliks ryškiausi naujojo tūkstantmečio bruožai. Tad jei galima kalbėti apie kažką aiškaus ir tikro ateityje – tai

neabejotinai yra neaiškumas. Tačiau tai nereiškia, jog pripažinę, kad ateities politinių, socialinių procesų prognozavimas tolygus elementariam spėjimui totalizatoriuje, turime liautis projektuoti savo veiksmus. Priešingai, vizionieriškumas bei gebėjimas veikti labiau proaktyviai nei reaktyviai garantuoja pasisekimą dinamiškoje ir spartėjančioje pasaulio tvarkoje. Siekdamos išlikti avangarde pasaulio visuomenės galės vis mažiau laiko ir energijos skirti visuomenės saugumo ir organizavimo efektyvumo didinimo problemoms spręsti. Tai bus paprasčiausiai per brangu. Ateities avangardo visuomenė – tai visuomenė, kuri sugebės minimalizuoti galimybes kilti problemoms.

Šiame straipsnyje siekiama aptarti kai kurias proaktyvias technologijas (tokiomis straipsnyje laikomos socialinės technologijos), pajėgias prisidėti užtikrinant optimalų visuomenės organizavimą. Straipsnyje laikomasi pozicijos, jog tinklo struktūra (tinklo visuomenė) yra viena perspektyviausių ateities visuomenės organizavimo formų. Dėl minėtų globalizacijos, technologizacijos bei regionalizacijos procesų ateityje jos forma ir raiška turėtų stiprėti, pirmiausiai, ES integracijos kontekste. Kadangi tinklaveikinės struktūros veikimo principai neleidžia (net prieštarauja) efektyviai veikti tradiciniam hierarchiniam mechanizmui, viena perspektyviausių kontrolės formų tampa tinklo mazgų (struktūros vienetų) tapatumo valdymas. Kitaip tariant, mazgas negalėdamas sąveikauti su tinklo centru (jo nėra) turi sąveikauti su visu tinklu. Tokia sąveika įmanoma tik per tapatumą. Tokios tezės verčia permąstyti tiek tapatybės reikšmę, tiek struktūros ir vieneto santykį aiškinant tarptautinius procesus.

2. Tapatybės „problema“ socialinių mokslų tyrimuose

Paskutiniuosius du dešimtmečius įvairių krypčių socialinių mokslų atstovai akcentuoja vykstančias svarbias permainas. Tarptautinės politikos ekspertams rūpi besiformuojanti nauja pasaulio tvarka, ekonomistams – Azijoje besiformuojantys ekonominiai galios centrai ir mažėjanti nacionalinės valstybės reikšmė reguliuojant finansinius srautus, sociologams – naujas prasmes ir reikšmes įgaunantys visuomenių tapatumai. Visos šios transformacijos neabejotinai veikia daugelį individo ir visuomenės gyvenimo sričių: nuo visuomenės ir individo savęs identifikavimo iki viešųjų ar privačiųjų išteklių valdymo bei administravimo.

Galima sakyti, kad visų šių įvykių centre yra nacionalinė valstybė ir jos turėtų funkcijų transformacija. Tai logiškas ir nesunkiai „patikrinimas“ teiginys: nacionalinė valstybė XX amžiuje buvo neabejotinai įtakingiausia visuomenės organizavimo forma. Taigi jos įtakos mažėjimas ar funkcijų transformacija turi didelę įtaką ir kitiems socialiniams visuomenės procesams. Visuomenių tapatybių dinamika yra vienas reikšmingiausių, valstybės funkcijų transformaciją lydinių procesų. Tačiau socialiniuose ir konkrečiai tarptautinių santykių moksluose „tapatybės“ ir „tapatybės transformacijos“ kategorijos dar nėra pakankamai įvertinamos. Nors „tapatumo“, „tapatinimosi“, „tapatybių formavimosi“ problema „natūraliai“ figūruoja įvairiose tarptautinių santykių ir geopolitikos tyrimuose, tačiau dažnai pati „tapatybės“ kategorija neįgauna pakankamo euristinio potencialo. Kitaip tariant, „tapatybė“ arba suvokiama kaip kažkas savaime natūralaus ir išankstinio (tai atitinkamai nereikalauja gilesnių „tapatybės“ tyrimų), arba „tapatybė“

suvokiama kaip kažkas objektyviai „neapčiuopiamo“, tad bet kokie tapatybės tyrimai dėl reliatyvizmo sukeltos „tapatumo pagavos“ problemos moksliniu ir ypač politikos praktikos atžvilgiu yra riboti. Tokią situaciją, kai „tapatumas“, kaip įrankis aiškinti socialinius reiškinius, nėra iki galo išnaudotas iš dalies lemia atitinkamas struktūros ir struktūros vieneto santykiavimo aiškinimas.

3. Ginčai dėl „pažinimo priemonių“

Tapatumo ((ne)įvertinimo) problemos akcentavimą galima aptikti aštriose tarp socialinių mokslų teoretikų vykstančiose tarpparadigminėse diskusijose, kurias paskatino kelti klausimai: kas yra tikrovė? Ar galime ir kaip galime ją pažinti? Šią skirtingų pasaulio procesų suvokimo ir aiškinimo paradigmų susidūrimą galima įvardyti kaip ginčą tarp pozityvizmo ir postpozityvizmo (Waever, 1996).

Pozityvistinė paradigma socialiniuose moksluose reiškėsi kaip kryptis, teigianti, jog socialiniai mokslai turi sekti gamtos mokslų pavyzdžiu. Davidas Hume'as, Jeanas le Rond Alembertas, Augustas Comte'as, Johnas Stuartas Millis, Ernstas Machas, Moritzas Schlickas, Rudolfas Carnapas, Hansas Reichenbachas ir Alfredas Ayeris – įtakingiausi pozityvistinės filosofijos ir mokslo teoretikai – formuotojai. Jų teiginiai darė įtaką socialinių mokslų, kaip „tikro“ ir gamtos mokslams artimo mokslo, formavimuisi, pirmiausia, „randant“ socialiniuose procesuose dėsningumus, nešališką ir objektyvų tyrėją. Tai atitinkamai formavo savitą socialinę pasaulio „architektūrą“, kurioje aiškiai egzistuoja bendrybės ir dėsningumai, o individas ar socialinis darinys (valstybė) gali (ir turi) būti redukuojamas į bet kurią kitą.

Postpozityvistinė tarptautinių santykių tyrėjų stovykla ėmėsi reflektuoti socialinių mokslų pažinimo ir supratimo pamatus, tyrėjo vaidmenį, subjektyvumo ir objektyvumo reikšmes. Galiausiai kai kurios postpozityvistinės teorijos priėjo prie išvados, jog neįmanomas objektyvus tikrovės pažinimas ir empiriškai įrodoma tiesa. Kitaip tariant, socialiniuose moksluose negalima ir neįmanoma tikėtis tokių pačių (pagrįstumo prasme) išvadų kaip gamtos moksluose (Lapid, 1989).

Svarbi postpozityvistinės bangos naujovė, pavyzdžiui, tarptautinių santykių disciplinoje ateinanti su postpozityvizmu, yra tapatumo, tapatumo konstravimo, gebančio paaiškinti nacionalinių interesų kaitos dinamiką, svarbos akcentavimas. Tai leido mesti iššūkį racionalios žmogaus prigimties – *homo economicus* – idėjai bei mokslinėje analizėje įvertinti tai, jog individų ar valstybių interesai nėra „duoti“, bet konstruojami, todėl kintantys. Kritika pozityvizmui pasireiškė ir epistemologinėje aikštelėje, pirmiausia, teigiant, jog nėra objektyvios tiesos, normos negali būti analizuojamos pozityvistiškai, jos privalo būti suvokiamos kaip intersubjektyvios konstrukcijos (Kratochwill and Ruggie, 1986), todėl ir metodologinėje plotmėje negali būti vieno mokslinio metodo. Būtinasis metodų pliuralizmas bei socialinių procesų interpretavimas.

Taigi šiame ginče atsiranda perskyrą tarp dviejų stovyklų: pagal A. Wendt'ą, daugumos, kuri mano, kad mokslas yra epistemiškai privilegijuotas diskursas, iš kurio galime įgyti vis teisingesnį pasaulio suvokimą, ir mažumos, kuri nepripažįsta mokslo privilegijuotos episteminės padėties aiškinant pasaulį (Wendt, 2005). Tarp šių dviejų požiūrių

neretai atsiveria ne tik gili, bet ir plati praraja, apribojanti tarpinių teorinio aiškinimo pozicijų galimybę. Atitinkamai griežta binarinė pozicija ir įsitikinimas, kad „konsensusas“ ar tam tikras šių skirtingų pozicijų ontologijų ir epistemologijų derinys yra neįmanomas, radikalizuoja tiek vienos, tiek kitos pusės nusistatymus.

Pavyzdžiui, postpozityvistinėje stovykloje postmodernizmas mokslą apskritai traktuoja kaip „sąvokinę sistemą“, kuri kurdama (ne aiškindama) realybę griaua kitas gyvenimo ir pažinimo formas. Kartu postmodernistai paneigia bet kokias objektyvias formas, natūralius instinktus, žmogaus ar visuomenės prigimtį, aiškindami, kad viskas yra tik žmogaus proto ir vaizduotės konstruktai. Kitaip tariant, mokslas nėra tiesos ar tiesos ieškojimo įrankis, o veikia prievartinė, represinė galios sistema. Taip natūraliai prieinama prie nuostatos, kad viskas yra „tekstas“, kad tekstų, visuomenių ir beveik visko kito pagrindinė substancija yra reikšmė, kad reikšmes reikia dekoduoti arba „dekonstruoti“, kad neįmanomas ar bent jau turėtų būti smerkiamas mokslui būdingas apibendrinimų siekis. Galiausiai taip pati „teorija“ virsta pesimistiškais miglotais samprotavimais apie *Kito* ir jo reikšmių nesuvokiamumą, kada, anot E. Gellnerio, vienintelė gero mokslininko išeitis siekiant išlikti objektyviam yra tylėjimas (Gellner, 1993).

Iš kitos pusės, grynasis pozityvizmas dėl nusistatymo, jog visuomenę galime tirti taikant gamtotyros metodus, kad egzistuoja aiškus ir nekintantis objekto bei subjekto skirtumas, jog visuomenė ar tokie socialiniai dariniai kaip valstybė yra tarsi *Dievo* sukurtos ir nekintančios – pernelyg suprimityvina ir supaprastina socialinius ir konkrečiai tarptautinių santykių mokslus. Šiuo atveju teorija paremtas tyrimas gali tapti siekiu ne paaiškinti ir suprasti analizuojamus procesus, bet intencija dar kartą patvirtinti pačią teoriją.

Taigi griežta distinkcija tarp pozityvistinių ir postpozityvistinių nusistatymų ir praktikų bei tarp kauzalinio ir konstitutyvaus socialinių procesų aiškinimo nuveda į tikrą aklavietę, kurioje K. Booth'o¹ išsakytas reikalavimas, jog mokslo ir teorijos tikslas turėtų būti praktika, gali netikėtai pasimesti arba išsikreipti. Kitaip tariant, mokslininko ar tyrėjo apsisprendimas nuosekliai suderinti epistemologines ir ontologines pozicijas (arba pozityvistinė ontologija ir epistemologija, arba postpozityvistinė ontologija ir epistemologija) gali būti pasiekiamas aukojant pragmatizmą ir trikdant analizės pažangą.²

4. Vidurio kelio paieška

Išeitį iš šios „teorinės painiavos“ padeda surasti *mokslinio realizmo* teiginiai. Tarptautinių santykių teorijoje bene sėkmingiausias mokslinio realizmo teiginių taikymas yra aptinkamas „vidurio kelio“ konstruktyvistų darbuose. Pastarieji konstruktyvistai derina,

1 Booth K., *Security and Self: Reflections of a Fallen Realist*, <http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/1414/YCI0073.pdf?sequence=1> [žiūrėta 2014-09-20].

2 Pragmatizmo aukojimas ir analizės pažangos trikdymas gali būti suvokiamas kaip situacija, kai griežti teoriniai apibrėžimai užkerta kelią taikyti naujausius metodus ir technologijas atliekant analizę ar sprendžiant visuomenių problemas. Pavyzdžiui, tyrėjas nuosekliai remdamasis pozityvia ontologija ir epistemologija tapatumą suvoks kaip „fiksotą“, sunkiai kintantį veiksni, tad (veikiausiai) socialinių, politinių problemų sprendimas neįtrauks bandymo konkrečias problemas spręsti veikiant ((re)konstruojant) tapatybinius visuomenės elementus.

daugelio nuomone, nesuderinamas pozityvistines ir postpozityvistines pozicijas: laikosi subjektyvistinės ontologijos, tačiau neigia, kad ji būtina turi implikuoti pozityvistinę epistemologiją. „Vidurio kelio“ konstruktyvistai ontologinei ir epistemologinėms pozicijoms daro tam tikras išimtis, t. y. jos neprivalo atitikti grynų ir griežtų vienos (pozityvistinės ar postpozityvistinės) pozicijos rėmų. Kartu mokslinio realizmo tezės leidžia „neprisirišti“ prie konkrečios teorinės konstantos (kas nebūdinga, pavyzdžiui, neorealizmui tarptautinių santykių studijose) ir atėjus laikui ją pakeisti geresne.

Nors mokslinis realizmas leidžia parodyti, kad visuomenės mokslas gali paaiškinti socialinius reiškinius, tačiau iš kitos pusės, realistai pritaria, jog teorija tam tikru mastu konstruoja nuosavus (subjektyvius) faktus. Taigi tai reiškia, kad realizmas yra tam tikru laipsniu antifundamentalistinis. Kitaip tariant, net vadovaudamiesi suformuotų „brandžių“ teorijų „instrukcijomis“ aiškinant vienus ar kitus faktus, turime turėti aiškų suvokimą, kad kalbame tik apie „apytikrę“ tiesą. Tačiau tai nebūtinai suponuoja, kad ta „apytikrė“ tiesa negali būti objektyvi. Laikydami realistinių principų, teigia A. Wendt³, mes galime kalbėti apie objektyvią realybę net tuo atveju, jei klaidingai išivaizduojame jos prigimtį (Wendt, 2005). Kadangi per mokslą mes laipsniškai įgyjame geresnį pasaulio supratimą (net įvertinant tai, jog negalime turėti pretenzijų į visišką tiesą), realybė fiksuotame laiko ir erdvės taške gali ir turi būti suprantama kaip objektyvi. Ši įžvalga, kaip vėliau matysime, yra svarbi atliekant tapatybinius tyrimus.

5. Struktūros ir struktūrinio vieneto santykis

Struktūros (tarptautinės sistemos) ir struktūros vieneto (valstybės) sąveika nėra vienpusiška. Tai ypač akivaizdu žvelgiant į tinklinio pobūdžio struktūras, kuriose nėra aiškaus vieno galios, valdžios centro. Tinklo struktūra (apie ją plačiau kitoje straipsnio dalyje) yra decentralizuota struktūra, kurios galios centrą galime suvokti kaip patį tinklo savireguliacinį režimą, „nurodantį“ ir „nustatantį“, kurie tinklo mazgų tapatumai tinka, o kurie struktūrai prieštarauja. Šia prasme tinklinės struktūros mazgų (vienetų) tapatumai yra politiškai ir aktyvūs pačios tinklinės struktūros reguliavimo komponentai.

Tinklo struktūra ir struktūros vienetas (mazgas) yra susietas abipusio ryšio.³ Struktūra yra tai, ką iš jos padaro struktūros vienetai, bet kartu struktūra veikia (riboja, įgalina) struktūrinius vienetus. Taigi nėra išankstinio, „natūralaus“ struktūros vieneto (H. Morgenthau) ir išankstinės „natūralios“ struktūros (K. Waltz). Būtent dėl šios priežasties socialinė erdvė yra kartu ir dinamiška (socialiai konstruojama), ir tam tikru lygiu (tam tikrame laiko taške) pastovi. Kadangi struktūra yra tai, dėl ko „susitarė“ struktūros vienetai, struktūros įtaka vienetui ir vieneto įtaka struktūrai priklausys nuo specifinių sąveikos ryšių. Pavyzdžiui, ar toleruojamas ir kiek toleruojamas struktūros vienetų „saviavimas“ nesilaikant nustatytų struktūros taisyklių. Kokius mechanizmus struktūros vienetai gali pritaikyti ginant bendrąsias struktūros vertybes. Kitaip tariant, struktūros ir struktūros vieneto ryšio, priklausomybės stiprumas priklausys tiek nuo subjektyvių

3 Toks struktūros ir struktūros vieneto santykis nebūtinai būdingas tik tinklinio pobūdžio struktūroms. Straipsnyje laikomasi pozicijos, jog būtent tinklinėse struktūrose aprašomas abipusis santykis yra intensyviausias.

(ką struktūrą reiškia struktūriniam vienetui), tiek nuo objektyvių (pavyzdžiui, struktūros valdymo mechanizmų) veiksnių. Būtent šioje struktūros ir struktūros vieneto sankirtoje „tapatumą“ galime suvokti ne tik kaip struktūros ir struktūros vieneto santykio rezultatą, bet ir kaip priemonę šiai sąveikai palaikyti ar net palengvinti.

Tai atitinkamai veda ne tik prie teiginio, kad skirtingos struktūros kokybės diktuos skirtingas tarpvalstybines praktikas, bet ir tai, kad skirtingų tipų (logikų) struktūrose skirtingą pasisėkimą įgis skirtingas praktikas palaikantys subjektai. Kitaip tariant, individualistinio tipo struktūroje, palaikančioje vienetų savarankiškumo ir autonomiškumo elgesio principus, pasisėkimo neįgis „kolektyvistinis“ vienetas. Tas pats laukia ir „individualisto“ kolektyvistinio tipo struktūroje. Taigi šia prasme vieneto tapatumas gali tiesiogiai sietis su valstybės galios ir konkurencingumo didinimo sistemoje galimybėmis. Šiuo atžvilgiu tapatumas, nors būdamas „nematomas“ kultūrinis fenomenas, tačiau sukeliantis aiškias, jaučiamas ir matomas priežastis, traktuojamas kaip objektyvus veiksnys, turintis įtakos valstybės galiai ir įtakai struktūroje.

6. Tapatybės funkcija tinklo visuomenėje

Gilėjantys integraciniai procesai sukėlė nedideles revoliucijas ne tik organizuojant nacionalinių valstybių vidaus ar išorės politikas, bet ir siekiant paaiškinti ar prognozuoti tolesnius Europos visuomenių politinius, ekonominius, socialinius reiškinius. Didžiausias iššūkis teko tyrėjams, analizavusiems integruotos ir besiintegruojančios erdvės tarpvalstybines sąveikas. Kaip įvertinti viršnacionalinių ES institucijų poveikį valstybių politikai? Kokią įtaką valstybių elgsenai daro stiprėjanti tarpusavio narių priklausomybė? Kokia besiformuojančios ES tapatybės reikšmė apibrėžiant ir įgyvendinant nacionalinius interesus? Visi šie klausimai vertė ne tik pripažinti, kad Europos visuomenė įgauna naujas formas, bet ir ieškoti tyrimo modelių, pajėgių suvokti ir paaiškinti vykstančių procesų dinamiką. Vienas tokių bandymų – „tinklo visuomenės“, „tinklaveikos“, „tinklo mazgų“ (pavyzdžiui, M. Castells, (Castells, 2005) S. Borgatti, P. B. Foster (Borgatti and Foster, 2003) modelių pasitelkimas aiškinant nacionalinės valstybės ir nacionalinių valstybių visuomenių kaitos principus.

Tinklo visuomenė, M. Castellso teigimu, tai tarpusavyje susijusių ir vienas nuo kito priklausomų vienetų visuomenė. P. Hirsto ir G. Thompsono žodžiais tariant, tinklo visuomenėje nacionalinės valstybės nebėra suverenūs dariniai, o veikia sudedamosios vieno darinio, „tarptautinės valstybės“, dalys, kurių svarbiausia funkcija tampa viršnacionalinių valdymo įrankių teisėtumo užtikrinimas (Hirst and Thopson, 1992).

Atsidūrusios tinklo visuomenėje ir netekdamos savo suvereniteto valstybės netenka galimybės veikti tik savo nuožiūra ir vadovautis siaurais nacionaliniais interesais. Priešingu atveju yra rizikuojama tinklo visuomenės efektyvumu ir išlikimu apskritai. Dėl to tinklo normų, kultūros ir vertybių internalizacija tinklo subjektų atžvilgiu yra svarbus tinklo visuomenės stabilumo garantas. Tai pripažįsta ir U. Beckas, teigiantis, jog kosmopolitinės sistemos (taigi ir efektyviai veikiančios tinklo visuomenės) sąlyga yra viršnacionalinės kultūros su(si)formavimas (Beck, 2002).

Dėl to Europos Sąjungos integracijos procesų tyrimuose svarbią vietą užima ES tapatumo formavimosi ir tapatumo specifikos analizė. ES tapatumas gali būti suvokiamas ir vertinamas kaip platforma mobilizuoti visuomenę, įgalinti skirtingas nacionalines valstybes vadovautis bendrais (europiniais) interesais. Taigi europietiškas tapatumas gali būti laikomas ir socialinės (todėl ir vadybinės) kultūros, socialinio intelekto forma, kuri lemia tiek vidinius, tiek išorinius (tarpvalstybinius) ES narių socialinius poelgius, sprendimų įgyvendinimo formą bei keliamas intencijas.

Taigi natūralu, kad siekiant spartinti ES integracijos procesus ir taip formuoti pajėgią bei globaliai konkurencingą Europą, ES tapatumo formavimo iniciatyva stipriai yra jaučiama ES institucijoje. ES institucijos kuria valstybėms narėms bendras reikšmes, taisykles, normas, kurios dalyvaujančiuose vienetuose galiausiai konsoliduojasi (Adler, 1997) ir taip tampa ES tapatumo konstravimo stūmos jėga.

Tapatumo konstravimą galima suvokti kaip procesą „iš viršaus į apačią“ – kai viršnacionalinės institucijos „primeta“, „išskiepia“ dirbtines tapatybines konstrukcijas multinacionalinei, atomizuotai (nors ir instituciškai apibrėžtai) visuomenei. Tačiau tai nereiškia, jog šis procesas išimtinai vienkryptis. Galima sakyti, kad anksčiau aptartas struktūros ir struktūros vieneto abipusis sąveikos pavyzdys idealiai iliustruoja ES integracijos atvejį: valstybės sukūrė, palaiko ir kuria ES struktūrą (taisykles, normas, institucijas, įstatymus), kurios pačios vėliau yra kontroliuojamos ir transformuojamos. Nuo to, kaip valstybė save suvoks (kas Aš esu) ir pozicuos (pristatys kitiems, kas Aš esu), priklausys ir valstybės galimybės įsitvirtinti struktūroje. Tokia sąlyga būdinga būtent tinklo, o ne vertikaliosios hierarchijos visuomenėms. Tinklo visuomenėje, kurioje nėra aiškaus vieno valdžios, galios centro, tinklo struktūros vienetai siekdami kuo efektyviau išnaudoti tinklo struktūros galimybes, privalo sąveikauti ne su svarbiausiu ir formuojančiu tinklo mazgu (tokio nėra), bet su visa tinklo struktūra.

Tokiu būdu „kolektyvinis tapatumas“ šiame kontekste tampa tinklo bei tinklo vienetų (mazgų) stabilumo ir organizuotumo garantu. Tad šia prasme „tapatybė“ gali būti suvokiama ne tik filosofškai, tiesiog kaip „tai, kas aš esu“, bet ir „vadybiškai“ – „kas aš turėčiau būti“, siekiant optimizuoti konkrečią veiklą. Kitaip tariant, tinklo visuomenėje tapatybė įgyja ne pasyvią raišką, bet aktyvią funkciją. Socialinių technologijų metodika – vienas iš originaliųjų bei progresyviųjų būdų praplėsti tapatybės, ES integracijos bei ES viršnacionalizacijos tyrimų lauką.

7. Socialinės technologijos kaip intervencinė priemonė

Tapatybės kaip funkcijos tinklo visuomenėje problema reikalauja atskiros analizės. Šiame straipsnyje apsiribojant pateiktomis teorinėmis išvalgomis toliau nagrinėjama socialinių technologijų, kaip metodinės ir techninės priemonės, pritaikymo tapatybiniuose tyrimuose galimybės.

Socialinės technologijos suprantamos kaip informacinių, komunikacijos ir kitų naujų technologijų panaudojimas optimizuojant socialinių sistemų funkcionavimą, metodus. Socialines technologijas A. Skaržauskienė ir A. Žalėnienė siūlo suvokti kaip visumą „<...>pasirenkamų efektyviųjų socialinių uždavinių nevienkartinio panaudojimo sprendi-

mo būdų, padedančių pasiekti numatytus rezultatus, darant socialinį poveikį žmogaus, socialinių grupių, įvairių socialinių darinių elgsenai.⁴ Tad bet kokios inovatyvios priemonės, kurių taikymas leidžia sukurti iš anksto suplanuotas ir trokštamus socialinių procesų pakitimus optimizuojant socialinės sistemos struktūrą, mažinant valdysenos kaštus, keičiant ankstesnę objekto, į kurią nukreiptos socialinės technologijos, kokybę vadintinos socialinėmis technologijomis.

Taigi socialinės technologijos neturi būti traktuojamos vien kaip skaitmeninės ar mechaninės technologijos (kietosios technologijos). Socialinė technologija plačiąja prasme gali būti suvokiama kaip strategija, panaudojant technologines inovacijas, valdyti „chaotišką“, taktišką socialinę aplinką. Socialines technologijas turėtume traktuoti kaip įrankius bendrinti socialinės struktūros vienetų interesų, intencijų gausą, siekiant vidinius socialinės bendruomenės bruožus panaudoti kaip galima efektyviau. Taigi socialinės technologijos gali būti traktuojamos kaip intervencinė priemonė visuomenių struktūrų socialiniams elementams veikti. Tikslu, prie kurio realizavimo tokio pobūdžio intervencija gali prisidėti, aiškus deklarasavimas yra svarbiausias kriterijus, leidžiantis socialinius procesus vienu ar kitu būdu veikiančią technologiją įvardinti socialine technologija.

Galima pastebėti, jog globalizacijos bei regionalizacijos procesų kuriami ir intensyvinami struktūriniai pasaulio tvarkos pokyčiai yra svarbi socialinių technologijų kaip intervencinės priemonės taikymo prielaida. Tačiau ne tiek esama pasaulio visuomenių specifika, kiek visuomenių struktūrų transformacijų dinamika (kuri iš esmės atsiskleidžia tik tinklo visuomenėse) lemia socialinių struktūrų elementų kontrolės poreikį. Kitaip tariant, tik XXI amžiuje, kai struktūriniai pasaulio visuomenių pokyčiai darosi vis intensyvesni, socialinių technologijų taikymo poreikis išauga. Technologijų pažanga išsiplėčia galimybes „technologiuoti“ sudėtingų, hierarchinį modelį atmetančių visuomenių struktūrų valdymą ir organizavimą. Socialiniai tinklai, viešųjų debatų priemonės, socialinis viešinimas, virusinis marketingas, socialinis marketingas, dirbtinio intelekto sistemos, virtualūs pasauliai (pvz., *Second Life*), teisėkūros informatika ir kitos technologijos, kurios pajėgios formuoti virtualią bendruomenę ir kolektyvinį identitetą, gali būti išnaudojamos kaip politinė ir administracinė technika. Technika, kuri gali tapti reikšminga multikultūrinės tinklo visuomenės valdymo optimizavimo dalimi.

Atsižvelgiant į straipsnio tikslą – socialinės technologijos gali būti pasitelktos tapatumo „valdymo“ tikslui. Žinoma, tapatumo „valdymas“ turėtų būti suprantamas veikiau kaip netiesioginis valdžios veikimas sutelkiant ir išlaikant multikultūrinės struktūros visuomenes, orientuotas į norimas (bendras) problemas, užtikrinant šių visuomenių aktyvų dalyvavimą sprendžiant struktūros klausimus, spartinant konsensusą bei reguliuojant ir struktūruojant tarpvisuomenines diskusijas, kuriant ir vykdant politines programas. Kitaip tariant išnaudojant visus mechanizmus, kurie gali veikti neorganizuotų struktūros vienetų konvergenciją tinklo struktūros logikos atžvilgiu.

Kita vertus, socialinės technologijos gali būti efektyviai pasitelkiamos siekiant atlikti elementarią struktūros vieneto tapatybės „diagnostiką“ ir „taisyti“ tapatybinius struktūros vienetų trikdžius. Šią galimybę reikėtų suvokti kaip elementarų struktūros vienetų

4 Skaržauskienė, A. Žalėnienė, I. Socialinės technologijos – nauja tarpdisciplininė vadybos mokslo šaka, <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/fakultetai/socialiniu_technologiju_fakultetas/soc_technologijos.pdf>, [žiūrėta 2013-08-14].

intencijų, pozicijų, lūkesčių, nuomonių monitoringą. M. Foucault (Foucault, 1979) žodžiais tariant, atlikti (pasitelkiant interaktyvias technologijas) permanentinę visuomenių apklausą ir „egzaminavimą“. Tai sudarytų sąlygas be perstojo matuoti struktūros vienetų nukrypimus nuo siekiamos formos ir taip veikti socialinę struktūrą – prie jos artėti.

Galiausiai aptartu būdu disponuojamos socialinės technologijos tinklo visuomenėje gali būti panaudos kaip proaktyvios (veikiančios, ne reaguojančios) priemonės užtikrinant komunikacinį, kibernetinį saugumą. Šiuose sektoriuose socialinės technologijos gali būti realizuojamos kaip itin efektyvios prevencinės priemonės, leidžiančios neutralizuoti grėsmes joms dar neprasidėjus. Tai ypač aktualu tinklinių struktūrų paribiems, kurie yra perdengti arba specifiniais įtakos kanalais veikiami kitų, dažnai konkuruojančių ar net priešiškių struktūrų.

Taigi socialinių technologijų taikymas kontroliuojant, disciplinuojant tapatumą yra efektyvi priemonė kontroliuoti tapatybines daugybes tinklo visuomenėse. Galima sakyti, kad dėl tinklo visuomenės specifikos, neleidžiančios optimaliai išnaudoti tradicinės valdžios svertus, socialinės technologijos turėtų būti priimamos kaip vienos reikšmingiausių tinklo valdžios ir tinklo visuomenės organizavimo priemonių, garantuojančių tolydų ir progresyvų struktūros augimą.

8. Išvados

Analizuojant struktūros ir struktūros vieneto sąveiką (ypač kai struktūra yra tinklo tipo) reikia vadovautis sąveikos abipusiškumo principu: struktūra yra tai, ką iš jos padaro struktūros vienetai, bet kartu struktūra veikia (riboja, įgalina) struktūrinius vienetus. Tad struktūros vieneto galimybių raiška tiesiogiai priklausys nuo struktūros vieneto gebėjimo vadovautis ir naudotis struktūroje įtvirtintomis taisyklėmis ir normomis.

Tinklo tipo visuomenėse, kurių išskirtinis bruožas yra tai, jog jose neįmanoma išskirti vieno aiškaus galios centro, poreikis suvokti struktūros charakteristikas yra ypač svarbus. Kadangi struktūros vienetas tinklo tipo struktūrose „negali“ sąveikauti su struktūros „centru“ (jo nėra), jis priverstas sąveikauti su visa tinklo struktūros visuma (taisyklės, normos). Būtent dėl šios priežasties „kolektyvinis tapatumas“ tampa tinklo bei tinklo vienetų (mazgų) stabilumo ir organizuotumo garantu. Taigi vieneto tapatumas gali tiesiogiai sietis su valstybės galios ir konkurencingumo didinimo sistemoje galimybėmis. Šia prasme tinklo visuomenėje tapatybė įgyja ne pasyvią (filosofinę – tai kas Aš esu) raišką, bet aktyvią (vadybinę – kaip Aš turėčiau elgtis) funkciją. Kadangi tapatumas yra ne tik intersubjektyvus, bet ir (re)konstruojamas reiškiny, galimybės koreguoti, kontroliuoti visuomenės tapatumo formą turėtų būti įvertintos kaip proaktyvios (prevencinės) valdžios strategijos, siekiant spręsti visuomenės ir visuomenės valdymo problemas

Socialinės technologijos gali būti traktuojamos kaip intervencinė priemonė visuomenių struktūrų socialiniams elementams veikti. Socialinių technologijų taikymas kontroliuojant, disciplinuojant tapatumą yra efektyvi priemonė kontroliuoti tapatybines daugybes tinklo visuomenėse. Dėl tinklo visuomenės specifikos, neleidžiančios optimaliai išnaudoti tradicinės valdžios svertus, socialinės technologijos turėtų būti priimamos kaip vienos reikšmingiausių tinklo valdžios ir tinklo visuomenės organizavimo priemonių,

garantuojančių tolydų ir progresyvių struktūros augimą, visuomenių socializaciją bei preventyvią apsaugą. Šiam tikslui pasiekti gali būti pasitelktos tiek kietosios, tiek minkštosios socialinės technologijos, pajėgios veikti, kontroliuoti, klasifikuoti, diagnozuoti ir taip norima linkme nukreipti socialinių tapatybių daugybes.

Literatūra

- Adler, E. 1997. Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics. *European Journal of International Relations*, 3 (3).
- Beck, U. 2002. The Cosmopolitan Society and Its Enemies. *Theory, Culture & Society*. April, Vol. 19.
- Berger, P. L.; Luckmann, T. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Borgatti, S.; Foster, P. B. 2003. The Network Paradigm in Organizational Research: A Review and Typology. *Journal of Management*, 29.
- Booth, K. Security and Self: Reflections of a Fallen Realist [interaktyvus]. žiūrėta 2014-01-20]. <<http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/1414/YCIO073.pdf?sequence=1>>.
- Castells, M. 2005. Tinklaveikos visuomenės raida. *Informacijos amžius: Ekonomika, visuomenė ir kultūra*. I tomas. Vilnius: Poligrafija ir informatika.
- Checkel, Jeffrey T. 2001. The Europeanization of Citizenship? *Transforming Europe. Europeanization and Domestic Change*, (ed.) Maria Green Cowles, James A. Caporaso and Thomas Risse. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Foucault, M. 1979. *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.
- Gellner, E. 1993. *Postmodernizmas, protas ir religija*. Vilnius: Pradai, ALK.
- Hirst, P.; Thompson, G. 1992. *Globalization in Question: the International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Kratochwill, F.; Ruggie, J. G. 1986. *International Organization: a State of the Art on an Art of the State*. *International Organization*. Vol. 40, No. 4.
- Kukla, A. 2000. *Social Constructivism and the Philosophy of Science*. New York: Routledge.
- Lapid, Yosef. 1989. The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era. *International Studies Quarterly*. Vol. 33, No. 3.
- Morgenthau, H. 2011. *Politika tarp valstybių: kova dėl galios ir taikos*. Vilnius: Margi raštai.
- Skaržauskienė, A.; Žalėnienė, I. *Socialinės technologijos – nauja tarpdisciplininė vadybos mokslo šaka* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-14]. <http://www.mruni.eu/mru_lt_dokumentai/fakultetai/socialiniu_tehnologiju_fakultetas/soc_tehnologijos.pdf>.
- Waever, O.; Kelstrup, M. 1993. Europe and its Nations: Political and Cultural Identities. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. O. Waever, B. Buzan, M. Kelstrup, P. Lemaître (Eds.). London: Pinter Publishers.
- Waltz, K. 1979. *Theory of International Politics*. Boston: Addison-Wesley.
- Waever O. European Security Identities. *Journal of Common Market Studies*, 1996, Vol. 34, No. 1.
- Wendt, A. 2005. *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas.
- Wessels, W. 1996. Institutions of the EU System: Models of Explanation. *The European Union and Member States: Towards Institutional Fusion?* Wessels W., Rometsch D. (Ed.). Manchester University Press.

THE INFLUENCE OF IDENTITY SOLVES THE PROBLEMS OF MANAGEMENT OF THE COMMUNITIES IN THE NETWORK SOCIETIES MORE EFFECTIVELY

Benas Brunalas

Mykolas Romeris University, Lithuania, benas.brunalas@mruni.eu

Summary

The two scientific perspectives that compete in social sciences – positivism and post-positivism – present two different perceptions of the realities and their interpretations. The logic of the two different positions perceives identity and the ratio of structure to a unit differently. From positivist perspective, the dominating statements propose that preconceived and ‘stationary’ structures, the states of units of structures and identities exist, whereas post-positivism approach suggests that a circulation of units, structures and identities is a constant action.

An aspiration to strictly conform to the logic of one or the other scientific paradigm, while forming ontological and epistemological positions, leads to dead-end, and the initial aspiration of a scientific theory – practical benefit – remains unfulfilled. A way out of this ‘theoretical maze’ is assisted by propositions of scientific realism, which allows combining positions, while adjusting the attitudes of positivism and post-positivism which look contradictory from a standpoint. These propositions follow subjectivistic ontology; however, they deny the fact that it necessarily has to implicate positivistic epistemology. By using the statements of scientific realism, the article justifies a transitional way between the two camps (positivism and post-positivism), while arguing that only by integrating different positions, the research of identity that points to practice is possible. This is especially relevant during the analysis of the structure and the ratio of the structure to a unit.

The article holds an attitude that a network society, which has a fresh quality and highlights a double-sided relationship of the structure and a unit of the structure, has been developing in the 21st century. The specific structure of the network is a decentralized structure, which power center can be perceived as an actual network’s self-regulating mode, which ‘indicates’ and ‘assigns’ which identities of the knots in the network are suitable and which ones contradict the structure. In this sense, identities of the network structure’s knots (units) are political and active components of the regulations of the network structure.

Because of the two-sided structure and the relationship between structure and unit, the social space is both dynamic (it is being constructed socially) and on some level (at a certain time point in time) permanent. Accordingly, this leads to the proposition that different qualities of the structures will dictate international practices and that in different kinds (types of logic) of structures, subjects that sustain different practices will gain distinct success. Hence, the identity of the unit can directly relate to the power of the nation and to the possibilities of increasing the competition in the system.

Hereby, ‘collective identity’ in this context becomes the guarantor of stability and organization of the network and the units (knots) of the network. Consequently, ‘the

identity' can be perceived not only philosophically (in a passive form), just as 'what I am', but also 'managerially' (in an active form) – 'what I should be', while striving to optimize a specific activity. In other words, in the network society, identity obtains not a passive expression, but an active function.

After coming to these conclusions, the article presents the conception of social technologies that act as interventional tools. It is stated that applying social technologies, while controlling and disciplining identity, is an effective mean of monitoring identity masses in network societies. Because of the particularity of a network society, which does not allow using traditional levers of the government optimally, social technologies should be accepted as one of the most meaningful powers of the network and tools of the network society's organization. They should ensure continuous and progressive growth of the structure, the socialization of communities and preventive security.

Keywords: *social technologies, identity, network society, structure and structural unit, realism, control of identity.*